

बृहदुक्थो वामदेव्यः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्

दूरे तन्नाम गुह्यं पराचैर्यत्त्वा भीते अह्वयेतां वयोधै।

उदस्तभ्राः पृथिवीं द्यामभीके भ्रातुः पुत्रान्मघवन्तित्विषाणः ॥ १०.०५५.०१

पराचैः- धर्मपराङ्मुखेभ्यः। गुह्यम्- रहस्यम्। तन्नाम- तद्भवतो रूपम्। दूरे भवति। वयोधै- अन्नधारणाय। त्वा- भवन्तम्। भीते- वृत्रभयसम्पन्ने द्यावापृथिव्यौ। अह्वयेताम्- आह्वयेताम्। भ्रातुः पुत्रान्- भवत्सोदरस्य पर्जन्यस्य पुत्रानुदकसंस्त्यायानिति सायणः। तित्विषाणः- दीपयन्। अभीके- भवत्समीमे। द्यां पृथिवीम्- द्यावापृथिव्यौ। उदस्तभ्राः- ऊर्ध्वं स्तम्भितवानसि नियमितवानसीति भावः ॥१॥

महत्तन्नाम गुह्यं पुरुस्पृग्येन भूतं जनयो येन भव्यम्।

प्रत्नं जातं ज्योतिर्यदस्य प्रियं प्रियाः समाविशन्त पञ्च ॥ १०.०५५.०२

येन। भूतं भव्यं। जनयः- ससर्जिथ। तत्। पुरुस्पृक्- बहुभिरीप्सितम्। गुह्यम्- गोपनीयम्। महत्- बृहत्। नाम- रूपम्। यत्। अस्य- एतस्येन्द्रस्य। प्रत्नम्- पुराणम्। प्रियम्- प्रेमपात्रम्। ज्योतिः। जातम्- आविर्भूतम्। तस्मिन्। प्रियाः। पञ्च- ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रनिषादाः। समाविशन्त- सम्यक् श्रयन्ति ॥२॥

आ रोदसी अपृणादोत मध्यं पञ्च देवाँ ऋतुशः सप्तसप्त।

चतुस्त्रिंशता पुरुधा वि चष्टे सरूपेण ज्योतिषा विव्रतेन ॥ १०.०५५.०३

रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। आ- आभिमुख्येन। अपृणात्- पूरयति। उत- अपि च। मध्यम्- मध्यभागमपि पूरयति। पञ्च देवान्- देवपितृभूतर्षिमनुष्यान्। सप्तसप्त- सप्त लोकान्। सप्त सिन्धून्। ऋतुशः- काले काले पूरयति। सरूपेण- स्वसारूप्यगतेन। विव्रतेन- उपासकस्य धर्माख्येन। ज्योतिषा- प्रकाशेन। चतुस्त्रिंशता- प्रभूता देवताः। पुरुधा- बहुधा। वि चष्टे- विशेषेण पश्यति ॥३॥

यदुष औच्छः प्रथमा विभानामजनयो येन पुष्टस्य पुष्टम्।

यत्ते जा॒मित्वम॒वरं॒ पर॒स्या म॒हन्म॒ह॒त्या अ॒सुर॒त्वमे॒कम् ॥ १०.०५५.०४

येन- यस्या भवत्यास्तेजसा । पुष्टस्य पुष्टम्- सुपोषणम् । अजनयः- ससर्जिथ सा । उषः- हे ज्ञानोदयदेवते त्वम् । विभानाम्- ज्योतिषाम् । प्रथमा- मुख्या । उच्छः- प्रकाशमकरोः । परस्याः- उत्कृष्टायाः । महत्याः । ते- तव । अवरम्- अस्मदभिमुखं सौलभ्यमयम् । जामित्वम्- बान्धव्यम् । महत् । असुरत्वम्- बलवत् प्राणदं वा । एकम्- असाधारणम् ॥४॥

वि॒धुं द॒द्रा॒णं स॒मने॒ ब॒हूनां॒ युवा॒नं सन्तं॑ प॒लितो॑ ज॒गार॑ ।

दे॒वस्य॑ प॒श्य का॒व्यं म॒हित्वा॒द्या म॒मार॒ स ह्यः॑ स॒मान॑ ॥ १०.०५५.०५

विधुम्- विशेषबलधारकम् । समने- समरे । बहूनाम्- एकः सन् प्रभूतानाम् । दद्राणम्- द्रावकम् । युवानं सन्तम्- तरुणं सन्तम् । पलितः- जरा । जगार- जग्राह । महित्वा- महत्वोपेतम् । देवस्य काव्यम्- विधातुः दशनेन तं विधिम् । पश्य । यः । ह्यः- पूर्वसमये । समान- सम्यगासीत् । सः । अद्य- इदानीम् । ममार- मृतः । अनित्यो लोक इति भावः ॥५॥

शा॒क्म॒ना शा॒को अ॒रु॒णः सु॒पर्ण॑ आ यो म॒हः शू॒रः स॒नाद॒नी॒ळः॑ ।

यच्चि॒केत॑ स॒त्यमि॒त्तन्न॑ मो॒घं वसु॑ स्पा॒र्हमु॒त जे॒तो॒त दा॒ता ॥ १०.०५५.०६

शाक्मना- बलेन । शाकः- शक्तः । अरुणः- रोचमानः । सुपर्णः- पक्षीभूतः । पक्षी मुमुक्षुप्रतीकः । मुमुक्षुरावरणादिकं भेदयतीति कारणेनेन्द्रः पक्षी । आ- समन्तात् । महः- महान् । शूरः- समर्थः । सनात्- सनातनात्कालादेव । अनीळः- अनिकेतः । यत् । चिकेत- स जानाति । तत् । सत्यम् । न मोघम्- न वितथं मृषा वा भवति । स्पर्ह- स्पृहणीयायाः । वसु- सम्पदः । जेता- जयशीलः । उत- अपि च । दाता । भवति ॥६॥

ऐ॒भिर्दे॒दे वृ॒ष्ण्या॒ पौ॒स्यानि॒ येभि॒रौ॒क्षद्वृ॒त्रह॒त्याय॑ व॒ज्री॑ ।

ये क॒र्मणः॑ क्रि॒यमा॑णस्य म॒ह ऋ॒तेक॒र्ममु॒दजा॑यन्त दे॒वाः ॥ १०.०५५.०७

ये देवाः । क्रियमाणस्य । महः- महतः । कर्मणः- यज्ञाख्यकर्मणः । ऋतेकर्म- सत्याधारकर्म प्रति ।
उदजायन्त- उन्मुखा भवन्ति । येभिः- यैः । वज्री- इन्द्रः । वृत्रहत्याय- आवरणनाशनाय । औक्षत्-
वर्षति । एभिः- तैः । वृष्ण्या पौस्यानि- वर्षणाख्यवीर्याणि । आ- समन्तात् करोति । ॥७॥

युजा कर्माणि जनयन्विश्वौजा अशस्तिहा विश्वमनास्तुराषाट् ।

पीत्वी सोमस्य दिव आ वृधानः शूरो निर्युधाधमदस्यून् ॥ १०.०५५.०८

युजा- योगेन । कर्माणि । जनयन्- रचयन् । विश्वौजाः- सर्वबलः । अशस्तिहा- निन्दाघ्नः ।
विश्वमनाः- सर्वभूतहितचित्तः । तुराषाट्- वेगी । इन्द्रः । सोमस्य- रसम् । पीत्वी- अनुभूय । दिवः-
आनभः । आ वृधानः- प्रवृद्धः । शूरः- समर्थः । युधा- स्वयुद्धेन । दस्यून्- चोरान् चोरभावनानि
वा । अधमत्- बाधितवान् ॥८॥

Dr. Ranganatha